

Available Online: <http://jmst.kmsu.ac.ir>
Original Article

Geopolitical Potential of Iran's Sea-Based Economy Regionalism in the Caspian Basin

Laya Alinejad Moghadam Balochi ¹, Yousef Zeinolabedin Amoughin ^{*2}, Ali Bijani ¹

1. Department of Geography, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

2. Department of Geography, Rasht Branch, Islamic Azad University, Rasht, Iran.

^{*} Corresponding Author Email: Yousef.Zeinolabedin@iau.ac.ir

Received: 26 July 2025

Revise Date: 30 September 2025

Accepted: 9 October 2025

DOI: 10.22113/jmst.2025.513744.2638

Abstract

Due to its unique geographical position, Iran has simultaneous access to the Caspian Sea in the north and the Persian Gulf and the Sea of Oman in the south—an advantage that positions it as a key player in regional geopolitical and geoeconomic dynamics. In the meantime, the Caspian Sea—one of the world's most significant enclosed seas—has gained renewed strategic importance in the post-Cold War era, particularly in the domains of energy, transit, security, and regional cooperation. This study aims to identify and analyze the geopolitical potentials of the Caspian Sea and its role in enhancing a regionalist approach to the development of Iran's maritime-based economy. The research adopts a mixed-method (qualitative–quantitative), descriptive–analytical design. Qualitative data were collected through semi-structured interviews with experts in geopolitics, the blue economy, and regional studies, while quantitative data were obtained via specialized questionnaires and analyzed statistically in SPSS using Pearson's correlation coefficient and the one-sample t-test. The findings indicate that Iran's strategic position along the southern Caspian, coupled with its energy reserves, transit potentials, and environmental and cultural capacities, provides a solid foundation for fostering regional cooperation and advancing the country's maritime economy. Moreover, the results confirmed a positive and significant relationship ($p < 0/05$) between the joint exploitation of Caspian resources and the promotion of regionalism in Iran's blue economic development. Overall, the study concludes that by strategically leveraging its geopolitical position in the Caspian Sea and integrating its strategic resources with environmental and socio-cultural capital, Iran can establish a sustainable basis for developing a maritime-oriented economy. This approach not only strengthens Iran's position within regional economic and political structures but also contributes to the formulation of sustainable national and regional strategies.

Keywords: Energy geopolitics, blue economy, regionalism, Caspian Sea, Iran.

Copyrights:

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted Journal of Marine Science and Technology. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

1. INTRODUCTION

Regionalism refers to the effort to create solidarity among at least three political units within a specific region and is considered a viable alternative to globalization. Iran, with its extensive coastlines to the north and south, has prioritized marine-oriented development, leveraging its maritime and coastal capacities as a strategic approach to economic development and land-use planning. Coasts play a crucial role in demographics, trade, energy production, and tourism. Iran's position along the Caspian Sea and the Persian Gulf provides a unique opportunity to take advantage of marine benefits. The discovery of oil and gas resources, combined with political changes following the collapse of the Soviet Union, has increasingly drawn the attention of both regional and extra-regional powers to this area. Alfred Thayer Mahan's theory of sea power highlights the significance of geographical location, the quality and quantity of coastlines, and population as key factors for transforming a country into a maritime power. The Islamic Republic of Iran pursues policies of cooperation and equitable utilization of natural resources in the Caspian Sea, positioning itself as a central player in the economic sphere and in international collaborations in the region. Therefore, identifying Iran's geopolitical capacities and evaluating the economic impacts of regionalism policies on sustainable marine-oriented development are of paramount importance.

2. MATERIALS AND METHODS

The present study is descriptive-analytical research with an applied purpose. Data were collected from members of the Iranian Geopolitical Association (930 individuals) using designed questionnaires, and 271 participants were randomly selected. The questionnaires employed a 5-point Likert scale. Data analysis was performed using SPSS software, utilizing mean tests and Pearson correlation tests. Reliability was assessed using Cronbach's alpha coefficient, and validity was evaluated using the Lawshe method. To enhance the credibility of the results, eight experts in the field of geopolitics were selected for validation.

3. RESULTS

The Caspian Sea, recognized as the largest lake in the world, spans an area of 371,000 square kilometers and reaches a depth of 1,225 meters, effectively separating and connecting the Caucasus and Central Asia. This lake is bordered by five countries: Iran, Russia, Azerbaijan, Kazakhstan, and Turkmenistan, and has garnered international attention due to its rich oil and gas resources. Estimates indicate that the Caspian's oil reserves range from 19 to 200 billion barrels, while its gas reserves are between 299 and 991 billion cubic feet. Iran, with its advantageous geographical position and extensive coastlines, possesses a unique opportunity for marine-oriented economic development, access to natural resources, and the establishment of strategic transit routes to connect with global markets. These advantages could enhance trade volumes and energy supply for neighboring countries. The development of maritime transportation in Iran, particularly in the ports of Anzali and Nowshahr, could herald a positive transformation in maritime trade with Caspian Sea bordering nations. However, despite these benefits, challenges such as political and economic issues may negatively impact development. Conversely, opportunities for joint investments in energy projects and regional cooperation could foster mutual benefits. Additionally, cultural commonalities among the countries in the region could create a conducive environment for economic collaboration and cultural tourism. Iran's geographical position as a bridge between Central Asia and the Middle East plays a crucial role in the development of trade routes. By creating transit corridors, Iran could emerge as a key hub in marine commerce. Ultimately, despite challenges and sanctions, investment opportunities in infrastructure and the enhancement of cultural collaborations could significantly bolster Iran's marine-oriented economy.

4. DISCUSSION AND CONCLUSION

This research examines the geopolitical dimensions of regionalism in Iran with a focus on the marine-oriented economy of the Caspian Sea. The presence of oil and gas resources, along with global political changes, has heightened the significance of this region. The findings indicate that the geographical position of the Caspian Sea serves as a strategic point that influences regional geopolitics and could act as a catalyst for developing Iran's marine-oriented economy. The analysis encompasses four dimensions: 1) geographical location, 2) strategic resources, 3) environmental capabilities, and 4) cultural-social opportunities. The results highlight the positive impact of these factors on international cooperation and the enhancement of regional identity, providing a foundational basis for formulating Iran's developmental policies.

ظرفیت های ژئوپلیتیکی منطقه گرایی اقتصاد دریا محور ایران در حوزه کاسپین

لعیا علینژاد مقدم بلوچی^۱، یوسف زین العابدین عموقین^{۲*}، علی بیژنی^۱

۱. گروه جغرافیا، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۲. گروه جغرافیا، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، ایران.

* نویسنده مسئول، پست الکترونیک: s.soleimani@pnu.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۸/۱۷

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۷/۰۸

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۵/۰۴

شناسه دیجیتال (DOI): 10.22113/jmst.2025.513744.2638

چکیده

ایران به دلیل موقعیت منحصر به فرد جغرافیایی خود، همزمان به دریای کاسپین در شمال و خلیج فارس و دریای عمان در جنوب دسترسی دارد و این ویژگی، آن را به یک بازیگر کلیدی در معادلات ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیک منطقه تبدیل کرده است. در این میان، دریای خزر—به عنوان یکی از مهم ترین دریاهای بسته جهان—پس از پایان جنگ سرد، اهمیت راهبردی خود را در حوزه های انرژی، ترانزیت، امنیت و همکاری های منطقه ای افزایش داده است. این پژوهش با هدف شناسایی و تحلیل پتانسیل های ژئوپلیتیکی دریای کاسپین و نقش آن در تقویت رویکرد منطقه گرایانه در توسعه اقتصاد دریامحور ایران انجام شده است. روش تحقیق ترکیبی (کیفی-کمی) و از نوع توصیفی-تحلیلی است. داده های کیفی از طریق مصاحبه های نیمه ساختاریافته با خبرگان حوزه های ژئوپلیتیک، اقتصاد دریامحور و مطالعات منطقه ای گردآوری شدند و داده های کمی با استفاده از پرسشنامه های تخصصی جمع آوری و در نرم افزار SPSS مورد تحلیل آماری (همبستگی پیرسون و آزمون t تک نمونه ای) قرار گرفتند. یافته ها نشان می دهد که موقعیت استراتژیک ایران در جنوب دریای خزر، همراه با ذخایر انرژی، پتانسیل های ترانزیتی، و ظرفیت های محیطی و فرهنگی این منطقه، زمینه ساز گسترش همکاری های منطقه ای و تقویت اقتصاد دریامحور کشور است. همچنین، رابطه ای مثبت و معنادار ($p < 0.05$) بین بهره برداری مشترک از منابع دریای کاسپین و توسعه منطقه گرایی اقتصاد دریامحور ایران تأیید شد. نتایج کلی پژوهش بیانگر آن است که ایران می تواند با بهره گیری هوشمندانه از موقعیت ژئوپلیتیکی خود در دریای کاسپین و تلفیق منابع استراتژیک، ظرفیت های محیطی و سرمایه های فرهنگی-اجتماعی، بستری پایدار برای توسعه اقتصاد دریامحور فراهم کند. این رویکرد نه تنها جایگاه ایران را در ساختارهای اقتصادی و سیاسی منطقه تقویت می کند، بلکه می تواند به تدوین راهبردهای ملی و منطقه ای پایدار منجر شود.

واژگان کلیدی: ژئوپلیتیک انرژی، اقتصاد دریامحور، منطقه گرایی، دریای کاسپین، ایران.

Copyrights:

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted Journal of Marine Science and Technology. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

۱. مقدمه

منطقه گرایی، که به لاتین "ژئونالیزم" نامیده می شود، به تلاشی جهت ایجاد همبستگی و هماهنگی میان حداقل سه واحد سیاسی در یک منطقه خاص اطلاق می گردد. این فرآیند به سمت همگرایی در جنبه های فرهنگی، امنیتی، اقتصادی و سیاسی حرکت کرده و به عنوان جایگزینی برای جهانی گرایی در نظر گرفته می شود. منطقه گرایی بر شناسایی فرهنگ ها و مشابهت های اقتصادی در برخی مناطق تأکید دارد که برای کارایی نهادهای بین المللی ضروری است و می تواند به بهبود حل مسائل محلی کمک نماید.

با توجه به موقعیت ساحلی منحصر به فرد ایران در شمال و جنوب، توسعه اقتصاد دریامحور به عنوان یک راهبرد کلیدی در برنامه های توسعه ملی مورد توجه قرار گرفته است. سواحل ایران با دارا بودن ظرفیت های تجاری، صنعتی، انرژی و گردشگری، نقش تعیین کننده ای در تحقق اهداف اقتصادی و آمایش سرزمین ایفا می کنند. دریای کاسپین به عنوان یک حوزه آبی با اهمیت راهبردی و اقتصادی تاریخی، امکان دسترسی به منابع غذایی و کریدورهای ارتباطی را فراهم می کند. پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و کشف ذخایر نفت و گاز، نقش این منطقه در معادلات ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک جهانی بیش از پیش برجسته شده است. این تحولات فرصت هایی را برای ایران ایجاد کرده تا با ایفای نقش فعال تر، از مزایای موقعیت خود در راستای توسعه منطقه ای و بین المللی بهره برداری کندیکی از نظریه های ژئوپلیتیک که می تواند به درستی اهمیت پهنه های آبی ایران را تبیین نماید، نظریه قدرت دریایی آلفرد ماهان است. این نظریه تأکید می کند که یک کشور برای تبدیل شدن به یک قدرت دریایی باید از شش شاخصه کلیدی برخوردار باشد. اولین عامل، موقعیت جغرافیایی است که می بایست مشرف بر تنگه ها و گذرگاه های بین المللی باشد. دومین و سومین شاخصه، کمیت و کیفیت خط ساحلی است که باید وسیع و مناسب برای ایجاد بندرگاه ها و تأسیسات نظامی است. چهارمین شاخصه به جمعیت کشور و ساکنان منطقه دریایی مربوط می شود؛ زیرا جمعیت باکیفیت و زیاد نقش اساسی در توسعه کشور ایفا می کند. بنابراین، تنها کشورهایی که از این ویژگی ها برخوردارند، می توانند به قدرت های دریایی برجسته تبدیل شوند. همچنین، همگرایی اقتصادی منطقه ای ضمن اینکه به عنوان حرکتی به سمت جهانی شدن تلقی می شود، منافع قابل توجهی برای کشورهای واقع در منطقه به همراه دارد. جمهوری اسلامی ایران در حوزه دریای کاسپین، سیاست همکاری های همه جانبه، اعتمادسازی، صلح پایدار و بهره برداری عادلانه از منابع طبیعی را در فضایی انعطاف پذیر و فراگیر دنبال می کند. موقعیت ممتاز این قدرت منطقه ای در قالب اقتصاد دریا محور، به طور قابل توجهی بر روابط با همسایگان و رویکرد منطقه گرایی این کشور تأثیرگذار است. حوزه دریای کاسپین، به عنوان بزرگترین دریاچه جهان، دارای ظرفیت های ژئوپلیتیکی و اقتصادی

برجسته ای است که می تواند نقشی حیاتی در توسعه پایدار منطقه و کشورهای حاشیه آن ایفا نماید. ضرورت توسعه دریامحور در این حوزه در ظرفیت های بالقوه آن نهفته است. بسیاری از این ظرفیت ها در زمینه های مختلفی از جمله حمل و نقل دریایی، انرژی، منابع خام و معدنی دریایی، گردشگری دریایی و موارد دیگر قابل شناسایی است. بنابراین، شناسایی ظرفیت های ژئوپلیتیکی ایران در این منطقه و ارزیابی تأثیرات اقتصادی سیاست های منطقه گرایی بر توسعه پایدار دریا محور، دو مسأله کلیدی و اساسی به شمار می روند. با توجه به موقعیت جغرافیایی و منابع طبیعی غنی ایران در حاشیه دریای کاسپین، این کشور پتانسیل آن را دارد که به عنوان یک بازیگر محوری در عرصه اقتصادی منطقه و کانونی استراتژیک برای همکاری های بین المللی در زمینه های انرژی، حمل و نقل و تجارت عمل کند. بهره برداری بهینه از منابع دریایی و ترویج همکاری میان کشورهای حاشیه کاسپین می تواند منجر به تقویت امنیت غذایی، توسعه پایدار و رشد اقتصادی شود.

با این وجود، عواملی همچون تنش های سیاسی، رقابت های منطقه ای و چالش های زیست محیطی می توانند تأثیرات منفی بر سیاست های منطقه گرایی و تلاش های ایران برای توسعه پایدار دریا محور داشته باشند. از این رو، بررسی و شناسایی ظرفیت های بالقوه ژئوپلیتیکی و اقتصادی ایران در این حوزه، همراه با ارزیابی تأثیرات سیاست های منطقه گرایی بر توانمندی ها و چالش های توسعه پایدار، از موضوعات کلیدی این تحقیق محسوب می شوند. با توجه به رویکرد این مطالعه، پژوهش درصدد پاسخ به این مسأله است که چگونه موقعیت جغرافیایی دریای کاسپین می تواند بر ژئوپلیتیک منطقه گرایی اقتصاد دریا محور ایران تأثیر بگذارد؟، توان های محیطی حوزه کاسپین کدامند و چگونه می توانند در توسعه منطقه گرایی اقتصاد دریامحور ایران مؤثر واقع شوند؟

فرضیه ۱- های پژوهش عبارتند از:

فرضیه اصلی:

- موقعیت جغرافیایی کاسپین می تواند بر ژئوپلیتیک منطقه گرایی اقتصاد دریا محور ایران تأثیر گذار باشد.

و فرضیه ۲- های فرعی:

- استفاده مشترک از منابع دریای کاسپین می تواند در توسعه منطقه گرایی اقتصاد دریامحور ایران تأثیر گذار باشد.
- توان های محیطی حوزه ی کاسپینی می تواند در توسعه منطقه گرایی اقتصاد دریامحور ایران تأثیر گذار باشد.
- فرصت های فرهنگی- اجتماعی حوزه کاسپین می تواند در توسعه منطقه گرایی اقتصاد دریامحور ایران تأثیر گذار باشد.

در ادامه به مبانی نظری پژوهش خواهیم پرداخت :

برجسته‌ای در سیاست‌گذاری‌های بین‌المللی یافته است. این مفهوم به‌ویژه در دوره پس از جنگ سرد، با فروپاشی شوروی، اهمیت بیشتری پیدا کرده است (Christie et al., 2025). در این دوران، کشورهای مختلف به‌منظور تقویت موقعیت ژئوپلیتیکی خود، از ابزارهای اقتصادی مانند تعرفه‌ها، سرمایه‌گذاری‌ها، استانداردهای فناوری، مقررات مالی و کنترل زنجیره‌های تأمین بهره‌برد. مطالعات اخیر نشان می‌دهند که ژئواکونومی در حال تبدیل شدن به هسته استراتژی‌های دولتی است. این تغییر رویکرد، ناشی از استفاده هدفمند از ابزارهای اقتصادی برای تحقق اهداف سیاسی و ژئوپلیتیکی است. این روند، به‌ویژه در روابط ایالات متحده و چین، نمود بارزی داشته است (Clayton et al., 2026).

مفهوم "منطقه" از واژه‌ی لاتین Region به معنای هدایت ناشی شده و به فضایی جغرافیایی که پدیده‌های مشابه و عوامل پیونددهنده را دارد، اطلاق می‌شود (Sarraf et al., 2016). در جغرافیای سیاسی، این واژه به فضاهای جغرافیایی با ویژگی‌های مشترک مربوط می‌شود (Mojtahedzadeh and Asgari, 2021). تعریف واضحی از منطقه می‌تواند به ایجاد سازگاری بین راه‌حل‌های بین‌المللی و مشکلات واقعی کمک کند.

مفهوم «منطقه‌گرایی» در جغرافیای سیاسی و روابط بین‌الملل به فرآیند شکل‌گیری همکاری‌های سیاسی، اقتصادی و امنیتی میان کشورهایی در یک منطقه جغرافیایی خاص اشاره دارد. این پدیده با ایجاد نهادهای منطقه‌ای، تقویت هویت مشترک و پیگیری منافع جمعی، به‌ویژه در دهه‌های اخیر، به یکی از رویکردهای مهم در تحلیل‌های ژئوپلیتیکی تبدیل شده است. منطقه‌گرایی می‌تواند به‌عنوان پاسخی به جهانی‌سازی و چندجانبه‌گرایی تلقی شود و در قالب‌هایی مانند اتحادیه اروپا یا آسه‌آن نمود یابد. در سال‌های اخیر، منطقه‌گرایی با چالش‌های جدیدی روبه‌رو شده است (Gomart, 2016).

برخی پژوهش‌ها نشان می‌دهند که در غیاب اعتماد متقابل، استراتژی مشترک و تعهدات نهادی واضح، منطقه‌گرایی نمی‌تواند ثبات و توسعه را تضمین کند (Fawcett, 2025). همچنین، مفهوم «تور تالیسم منطقه‌ای» به‌عنوان یک چارچوب نظری جدید مطرح شده است که رفتار دولت‌ها را در سطح منطقه‌ای با توجه به موقعیت جغرافیایی و فشارهای خارجی تحلیل می‌کند. این رویکرد به‌ویژه در تحلیل رقابت‌های ژئوپلیتیکی و تعاملات منطقه‌ای کاربرد دارد (Bouët et al., 2025).

منطقه‌ی ژئوپلیتیک عبارت است از بخشی از سطح زمین یا مجموعه‌ای از کشورهای هم‌جوار اعم از فضای خشکی یا آبی یا تلفیقی که بر اساس ترکیب عوامل سیاسی و جغرافیایی خاص دارای تجانس و یا کارکرد مشترک بوده و از سایر مناطق و نواحی مجاور متمایز می‌گردد مانند: منطقه خلیج فارس و یا آمریکای شمالی. هویت یابی منطقه

ژئوپلیتیک به‌عنوان شاخه‌ای از دانش، تعامل‌های میان جغرافیا (مکان، فضا و قلمرو) و مناسبات قدرت و سیاست را مورد مطالعه قرار می‌دهد؛ به‌عبارت دیگر، این رشته می‌کوشد نشان دهد که چگونه موقعیت‌های جغرافیایی، زیرساخت‌ها و توزیع منابع بر محاسبات و گزینه‌های سیاسی دولت‌ها و بازیگران فراملی اثر می‌گذارند (Bridges, 2024).

واژه «ژئوپلیتیک» بیش از یک قرن است که وارد ادبیات علمی و سیاست‌گذاری شده و به‌تدریج نه فقط به‌عنوان یک چارچوب تحلیلی بلکه به‌عنوان ابزاری برای پیشبرد منافع ملی توسط دولت‌ها مورد استفاده قرار گرفته است. از منظر معاصر، مطالعات محیطی و زیرساختی نشان می‌دهند که پروژه‌های بزرگ زیرساختی (نظیر بنادر، شبکه‌های حمل‌ونقل و ارتباطات دیجیتال) خود به‌عنوان متغیرهای تعیین‌کننده‌ی قدرت جغرافیایی عمل می‌کنند (Bridges, 2024).

در تحلیل‌های علمی جدید، دو رویکرد غالب مشاهده می‌شود: یک رویکرد مادی/مکانی که بر منابع طبیعی، مسیرهای تجاری و تنگه‌ها تمرکز می‌کند، و رویکردی نهادی-اقتصادی که روابط حکمرانی، زنجیره‌های عرضه و نهادهای اقتصادی فراملی را محور قرار می‌دهد. این دو دیدگاه اغلب در مطالعات موردی کشورها و مناطق مختلف با هم ترکیب می‌شوند تا توانایی‌ها و آسیب‌پذیری‌های ژئوپلیتیکی مشخص گردد (Chenoy, 2024).

مطالعات معاصر از هند نشان می‌دهند که جنگ‌ها و انتقالات ژئوپلیتیک می‌توانند پارادایم‌های منطقه‌ای را دگرگون کنند و هم‌زمان نقش دولت‌ها در مدیریت منابع و امنیت را برجسته سازند. پژوهش‌های منتشرشده در فصلنامه‌های هندی ۲۰۲۴ اهمیت همپوشانی سیاست، اقتصاد انرژی و امنیت منطقه‌ای را در توضیح رفتارهای ژئوپلیتیکی نوظهور تأیید می‌کنند (Chenoy, 2024).

نمونه‌های پژوهشی از ترکیه نیز تأکید دارند که سیاست خارجی این کشور در دهه‌های اخیر تحت تأثیر موقعیت جغرافیایی محوری، شبکه‌های منطقه‌ای و بازتعریف منافع امنیتی قرار گرفته است؛ مطالعات جدید ترکیه‌ای ۲۰۲۴/۲۰۲۵ نشان می‌دهند که بازیگری‌های منطقه‌ای و انتخاب‌های دیپلماتیک در عمل به‌گونه‌ای شکل می‌گیرند که همزیستی منافع اقتصادی را بازتاب می‌دهد (Yurtcicek, 2025). در نهایت، پژوهش‌های اروپایی-فرانسوی و بریتانیایی بر نقش ساختارهای نهادی و نیز بر تغییرات سرعت‌یاب «قدرت نرم» و «افق‌های اقتصادی» در بازتوزیع تأثیرات ژئوپلیتیکی تأکید دارند؛ به‌ویژه مطالعات ۲۰۲۵-۲۰۲۴ نشان می‌دهند که رقابت فناوری، بخشی محوری از کارزارهای ژئوپلیتیک است (Farrell and Newman, 2025).

ژئواکونومی به‌عنوان استفاده استراتژیک از ابزارهای اقتصادی برای پیشبرد و دفاع از منافع ملی در عرصه جهانی، در سال‌های اخیر جایگاه

فرصت ها و چالش های همگرایی و واگرایی گوناگون در کاسپین نیز کاوش کرده است.

Ebrahimi (2019) در مقاله ای با عنوان "ارزیابی رژیم های حقوقی و الگوی کنش راهبردی ایران در دریای کاسپین (منافع ملی، کنترل منطقه ای، توزیع سرزمینی و همکاری های چندجانبه)"، بیان می دارد: منطقه کاسپین در وضعیت ژئوپلیتیک قدیم خود در دوره اتحاد شوروی در موقعیت حایل بین حوزه نفوذ دو ابرقدرت قرار داشت. ولی پس از فروپاشی شوروی به دنبال بروز ساختارهای جدید و ظهور سه کشور نوظهور در منطقه، مناسبات جدیدی بین حوزه های جغرافیا، قدرت و سیاست بر این منطقه حکم فرما شد. این مناسبات جدید منافع ایران در کاسپین را دچار تغییرات جدی کرد و تعریف های جدیدی از منافع ژئوپلیتیکی ایران در کاسپین را پدید آورد.

Molae and Maleki Azinabadi (2019) در مقاله ای با عنوان "سیاست انرژی محور غرب در معضل رژیم حقوقی دریای کاسپین" بیان می کنند که منطقه ژئوپلیتیک دریای کاسپین بعد از فروپاشی شوروی سابق هویت جدیدی به دست آورده و به صورت یک منطقه فعال و دارای کارکرد چندبعدی ظهور کرده است. وجود ذخایر انرژی منطقه و همچنین توجه به منطقه به عنوان کریدور تجارت و حمل و نقل و مسیر اتصال اروپا به آسیا، پیامدهایی را برای کشورهای ساحلی در زمینه استقلال سیاسی، دموکراسی، ثبات و امنیت و به ویژه رژیم حقوقی کاسپین به دنبال داشته است.

Yousefi (2019) در مقاله ای با عنوان "بررسی اهمیت ژئوپلیتیکی کشورهای حوزه دریای کاسپین" بیان می کند که حوزه دریای کاسپین یکی از مناطق مهم نفت خیز جهان به شمار می آید و کشورهای حاشیه آن جمعاً ۱۵ در صد ذخایر نفت و ۵۲ در صد ذخایر گاز جهان را در اختیار دارند. نظام سوسیالیستی شوروی سابق سال های سال تنها تولید کننده نفت و گاز از منابع دریای کاسپین بود. پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، امکان بهره برداری از این منابع برای پنج کشور ایران، آذربایجان، ترکمنستان، قزاقستان و روسیه فراهم شد. از دیدگاه ایالات متحده، دریای کاسپین یکی از دو منطقه بسیار مهمی است که می تواند پاسخگوی تقاضای روزافزون جهان برای انرژی باشد.

Rezai Seke Ravani et al. (2019) در مقاله ای با عنوان "سطح بندی نظام قدرت منطقه ای در دریای کاسپین" بیان می دارند که با توجه به تأثیر قدرت بر روند تعاملات، بررسی و مطالعه ی مداوم سطوح قدرت و تغییرات گسترده آن در مناطق مختلف جغرافیایی بر اساس شاخص ها و مؤلفه های مؤثر در قدرت ملی از ضروریاتی است که غفلت از آن می تواند تبعات امنیتی را به همراه داشته باشد. از همین رو دریای کاسپین که از سال ۱۹۹۱ میلادی جزء مناطق بین المللی جدید قلمداد می گردد، به

ژئوپلیتیک مستلزم برادر شدن سیاسی منطقه جغرافیایی متجانس و عناصر مربوط به آن است (Hafeznia, 2018). یک منطقه ی جغرافیایی اگر از بعد سیاسی نقش آفرین شود تغییر ماهیت داده به صورت یک منطقه ژئوپلیتیک ظاهر می شود. در یک منطقه ژئوپلیتیک عوامل جغرافیایی، متغیرهای انسانی و طبیعی کارکرد سیاسی پیدا کرده و نظر دولت ها و کشورهای درون منطقه ای و خارجی به ویژه قدرت های جهانی را به خود جلب می کند.

اقتصاد دریا محور یا اقتصاد آبی استفاده پایدار از منابع آبی برای رشد اقتصادی و بهبود وضعیت معیشت است. کشوری با اقتصاد برتر می تواند از تمامی ظرفیت های خود بهره برداری کند، و یکی از این ظرفیت ها، اقتصاد دریا و آموزش شغلی مرتبط با آن است (Ebrahimi, et al., 2018). اقتصاد دریا محور نه تنها مشاغل جدید ایجاد می کند بلکه می تواند منجر به افزایش تولید ناخالص و درآمد نیروی کار شود (Hosseini et al., 2021). امروزه قدرت های بزرگ دریافته اند که استفاده از دریاها به ویژه آبراه های بین المللی می تواند مزایای رقابتی و پایدار برای آن ها ایجاد کند (Mellat and Shad, 2016).

در این بخش به مرور پیشینه های پژوهش خواهیم پرداخت:

Ebrahimi و Akhbari (2020) در مقاله ای با عنوان "تبیین متغیرهای اقتصادی محیط پیرامونی اثرگذار بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران (مطالعه موردی: کشورهای حوزه دریای کاسپین)" بیان می کنند که مکان ها و فضاهای جغرافیایی محیط های پیرامون واحدهای سیاسی، بسته به موقعیت، مشخصات و عناصر ساختاری و کارکردی خود دارای ارزش های متفاوتی هستند که از ثبات و پایداری برخوردار نیستند و در بستر زمان دچار تحول و تغییر شوند. مصداق این نمونه محیطی، حوزه دریای کاسپین است که در گذشته جزو مناطق کم ارزش ژئوپلیتیکی محسوب می شد، ولی با پایان جنگ سرد از اهمیت نظامی این حوزه به صورت مداوم کاسته شده و بر اهمیت متغیرهای ژئواکونومیک آن افزوده شده است.

Khavari Nejad (2019) در کتابی با عنوان "اقتصاد انرژی در دریای کاسپین: چالش های همگرایی منطقه ای"، در صدد شناسایی و تشریح رابطه مسائل حقوقی اقتصادی و امنیتی در کاسپین بر آمده است و از طریق بررسی مهم ترین عوامل عمده مؤثر بر سیاستگذاری خارجی کشورهای ساحلی در قبال دریای کاسپین اقدام می کند؛ که عبارتند از: مباحث و مواضع در قبال رژیم حقوقی، مسائل استخراج و انتقال انرژی (منابع نفت و گاز) و امور امنیتی نظامی. در این راستا، با توجه به ضرورت تحلیل شرایط و ظرفیت ها به منظور اتخاذ مواضع تأمین کننده منافع ملی، در خصوص چشم انداز ژئوپلیتیکی سیاست خارجی ایران در پرتوی

منبع تولید منطقه در نفت است و این منطقه چهارراهی است که بر ژئوپلیتیک انرژی تأثیر می گذارد.

۲. مواد و روش ها

تحقیق حاضر از نظر روش و ماهیت، از نوع توصیفی-تحلیلی است و از نظر هدف، از نوع کاربردی (عملی) است. برای ارزیابی روابط میان متغیرهای مدل مفهومی، داده ها به صورت کمی و با استفاده از پرسشنامه هایی که طبق مرور ادبیات تحقیق و مبانی نظری طراحی شده اند، گردآوری شده اند. جامعه آماری در این پژوهش اعضای انجمن ژئوپلیتیک ایران در فضای مجازی (مشمول بر ۹۳۰ نفر) است که بر اساس فرمول کوکران ۲۷۱ نفر به صورت تصادفی ساده مورد پرسش قرار گرفتند. مقیاس پرسشنامه های حاضر به صورت طیف ۵ گزینه ای لیکرت (گزینه ۱: خیلی کم، گزینه ۲: کم، گزینه ۳: نظری ندارم، گزینه ۴: زیاد و گزینه ۵: خیلی زیاد) طراحی شد. در راستای تجزیه و تحلیل داده ها و بر اساس نتایج به دست آمده از پرسشنامه، نتایج داده های حاضر از طریق آزمون میانگین و آزمون همبستگی پیرسون در نرم افزار SPSS محاسبه شده است. برای ارزیابی پایایی گزاره های پرسشنامه، از ضریب آلفای کرونباخ و شاخص پایایی ترکیبی (CVR2) استفاده شده است. همچنین، برای ارزیابی روایی پرسشنامه، از روش روایی لاوشی بر مبنای اعتبارسنجی (CVR) (رابطه ۱) استفاده شده است. معمولاً اعضای پانل باید از متخصصانی باشند که در حوزه مورد مطالعه در گذشته و در حال حاضر فعالیت هایی داشته و کاملاً با محدوده مورد مطالعه و موضوع تحقیق آشنایی دارند. در این مطالعه، تصمیم بر آن شد تا تا حد امکان از اعضای بیشتری استفاده شود، با این حال، تعداد ۸ نفر از اساتید و کارشناسان حوزه های ژئوپلیتیک برای تعیین اعضای پانل اعتبارسنجی انتخاب شدند. اگرچه روش پیشنهادی لاوشی تعداد اعضا را ۴ نفر اعلام می کند، اما تصمیم بر آن شد که تا حد امکان از اعضای بیشتری در این مطالعه استفاده شود. این تصمیم، غلبه بر محدودیت های آتی نظیر انصراف افراد از شرکت در مطالعه و عدم برگشت پرسشنامه، باعث افزایش قابلیت اطمینان نتایج نیز می شود.

پس از اثبات روایی تحقیق، پایایی مورد واکاوی قرار می گیرد که نتایج آن به صورت جدول ۱ ارائه می شود.

$$CVR = \frac{n_E - n/2}{n/2}$$

دلایل ژئواستراتژیکی و ژئوپلیتیکی دارای شرایط ویژه ای است که علاوه بر تغییر در روند قدرت یابی ک شورهای منطقه، حضور و رقابت بازیگران فرامنطقه ای را به خود معطوف داشته است.

Hosseini et al. (2018) در مقاله ای با عنوان "مطالعه شاخص های توسعه ای کشورهای ساحلی کاسپین در فرایند همگرایی منطقه ای" بیان می کنند که مؤلفه ها و پیش زمینه های منطقه گرایی در دنیا متنوع است؛ اما همه از عوامل و شرایط مشابهی برخوردارند که از آن ها به این مؤلفه ها می توان اشاره کرد: جغرافیا، اندازه اقتصاد، اشتراک های فرهنگی، به ویژه اراده سیاسی. استفاده از ظرفیت های موجود و توسعه روابط، همکاری ها و روابط همه جانبه با کشورهای ساحلی کاسپینسیرلوچه روابط منطقه ای ایران بوده است، به گونه ای که در تصمیم سازی های سیاسی، توسعه روابط و مناسبات با این کشورها اهمیت فراوانی یافته است. این مهم با برنامه ریزی و برخورداری از مؤلفه های اقتصاد کلان بین الملل، مناسب کشورهای حوزه کاسپین نمود شایان توجهی پیدا است.

Bayramov (2020) در مقاله ای با عنوان "واقعیت همکاری های زیست محیطی و کنوانسیون وضعیت حقوقی دریای کاسپین" بیان می کند که طی دو دهه گذشته، منطقه دریای کاسپین دستخوش تغییر چشمگیری شده است: چندین خط لوله انتقال انرژی چند ملیتی جدید (از جمله خط لوله انتقال نفت باکو-تفلیس-جیحان و خط لوله گاز باکو-تفلیس-ارزروم) ساخته شده است و معاهدات جدیدی امضا شده است (از جمله کنوانسیون تهران، توافق نامه همکاری امنیتی در دریای کاسپین و کنوانسیون وضعیت حقوقی). با این حال، از سال ۱۹۹۰ تقریباً هرگونه توافق، رویداد یا پروژه انرژی به عنوان بخشی از رقابت بین قدرت های منطقه ای (ایران، روسیه، ترکیه) و خارجی (چین، اتحادیه اروپا، ایالات متحده) توصیف شده است.

Koutsouradi et al. (2018) در مقاله ای با عنوان "پیچیدگی حوزه کاسپین" بیان می دارند که دریای کاسپین "منطقه ای از پیچیدگی ها" و با ناهمگنی قابل توجهی در مردم، زبان ها و فرهنگ ها است؛ از این رو منطقه مورد نظر جذابیت زیادی را به خود جلب کرده است. سنگ بنای علایق آن در منابع طبیعی به ویژه ذخایر نفتی است که در حوزه کاسپین واقع شده است. دریای کاسپین به عنوان یک

رابطه (۱)

n_E = تعدادی از اعضای پانل که سوالات را ضروری تشخیص دادند.

$n/2$ = تعداد کل اعضای گروه بخش بر عدد ۲.

جدول ۱- متغیرها و آلفای کرونباخ

Table 1- Variables and Cronbach's alpha

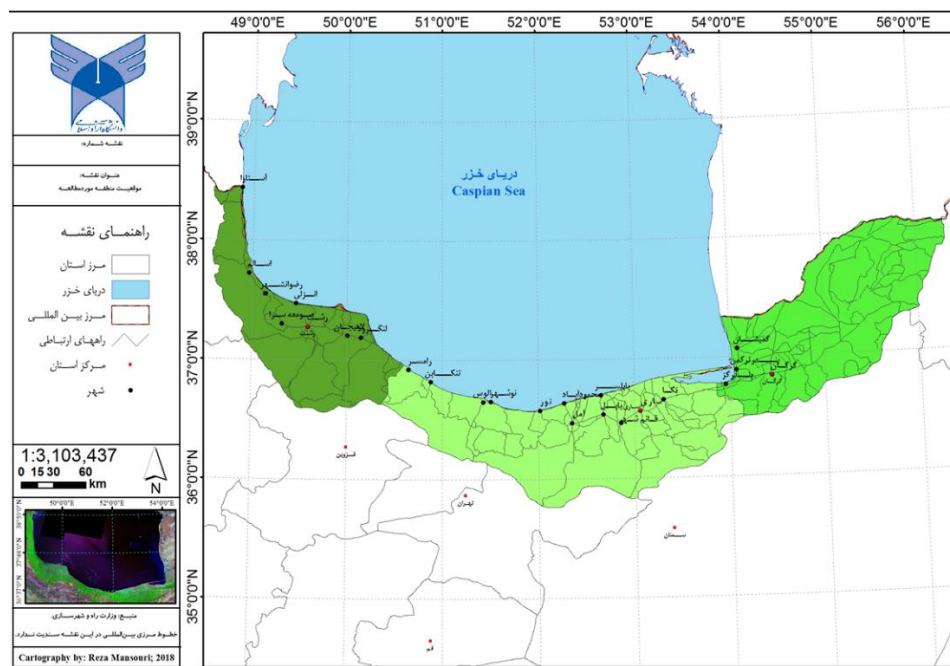
Row	Overall Reliability	Cronbach's Alpha	Construct
1	0/727	0/71	Joint exploitation of Caspian Sea resources
2		0/72	Environmental capabilities of the Caspian basin
3		0/78	Socio-cultural opportunities
4		0/70	Development of Iran's maritime-oriented regionalism

همچنین در این مناطق، حدود ۱/۶ میلیون نفر در حدفاصل ۱۰ کیلومتری از خط ساحلی و حدود ۳/۷ میلیون نفر در حدفاصل ۵۰ کیلومتری از خط ساحلی بخش جنوبی دریای کاسپین زندگی می کنند (Pak and Farajzadeh, 2007).

علی رغم اینکه بخش های غربی و میانی کرانه های جنوبی دریای کاسپین از توسعه و امکانات رفاهی مناسبی برخوردار هستند اما متأسفانه کرانه های بخش شرقی آن از توسعه کمتری برخوردار است.

نتایج نشان می دهد که مقدار ضریب آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی تمامی متغیرها بیش از حداقل قابل قبول ۰/۷ است. به این ترتیب، سازه های این مطالعه به طور مطلوبی دارای پایایی هستند. همچنین، پایایی کل داده های حاضر بر اساس آلفای کرونباخ برابر با ۰/۷۲ است که نشان دهنده پایایی قابل قبول است.

منطقه مورد مطالعه در این پژوهش شامل کرانه های جنوبی دریای کاسپین در محدوده سیاسی سه استان شمالی گلستان، مازندران و گیلان است (شکل ۱). در این مناطق جمعیتی در حدود ۷۶۸۲۰۹۷ نفر سکنی گزیده اند (Statistical Center of Iran, 2017).

شکل ۱- موقعیت منطقه مورد مطالعه در محدوده استان های گلستان، مازندران و گیلان در راستای کرانه های بخش جنوبی دریای کاسپین

Fig. 1- Location of the study area in Golestan, Mazandaran, and Gilan provinces along the southern coasts of the Caspian Sea

نزدیکتر منافع ملی کشورهای مختلف جهان شده است (Zeinolabedin et al., 2011).

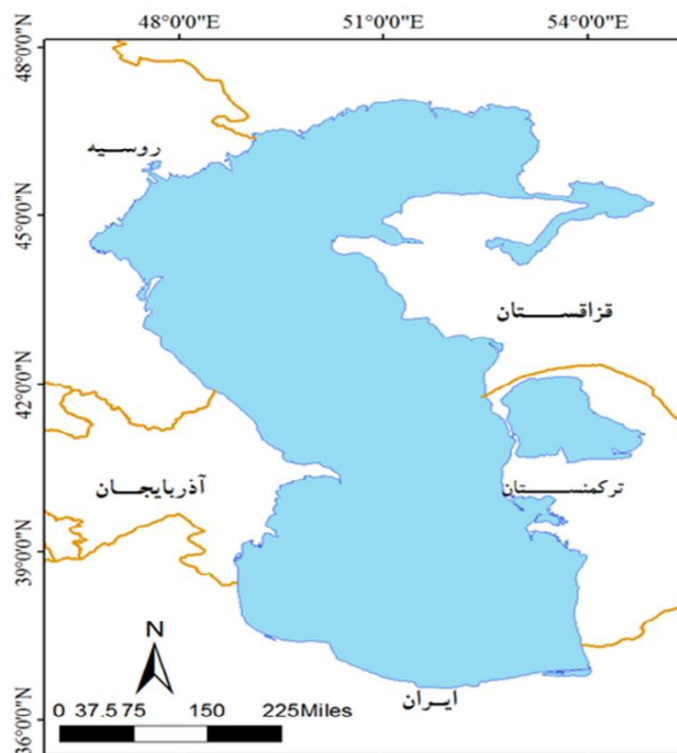
منطقه‌ی کاسپین به عنوان حلقه‌ی اتصال آسیا به اروپا و آسیای شمالی به جنوبی پس از جنگ سرد از یک موقعیت ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک حساس برخوردار شد. با فروپاشی کمونیسم در شوروی و ظهور چهار جمهوری جدید در حاشیه‌ی دریای کاسپین از یک سو و بین‌المللی شدن اهمیت منابع غنی هیدروکربنی نهفته در این دریا (از عملیات اکتشاف و حفاری گرفته تا چگونگی انتقال آن به بازارهای مصرف از سویی دیگر، به یکباره این منطقه از منزلت سیاسی، اقتصادی و امنیتی ویژه‌ای برخوردار شد (Rezaei Mojdehi, 2016).

عمق دریای کاسپین به تدریج از شمال به جنوب افزایش می‌یابد و بستر آن به سمت ایران شیب دارد. این دریا به سه بخش شمالی، مرکزی و جنوبی تقسیم می‌شود که ناشی از وجود فلات قاره و رشته‌کوه‌های زیر دریایی است. کاهش عمق در نوار ساحلی، به ویژه در سواحل شمالی، با فرآیند انباشتی ناشی از فعالیت‌های رودخانه‌ها، تنگه‌ها و خلیج‌ها همراه است که موجب اختلاط رسوبات آبرفتی و دریایی می‌شود. همچنین، توسعه تپه‌های ماسه‌ای و پیشروی ماسه‌ها از شمال به سمت دریا، تغییر شکل نوار حاشیه‌ای کاسپین را تسریع می‌کند و به افزایش خشکی منجر می‌شود.

دریای کاسپین یکی از منحصر به فردترین مناطق ژئوپلیتیک جهان است که از سالیان دور زندگی تمدن‌های مختلف بشری را در اطراف خود تجربه کرده است (Hedayati Shahidani, 2016). کاسپین به عنوان بزرگترین دریاچه جهان با وسعتی برابر با ۳۷۱۰۰۰ کیلومتر مربع، ۵۵۸۰ کیلومتر طول و ۱۲۲۵ کیلومتر عمق دارد. این دریاچه دو گستره سرزمینی قفقاز و آسیای مرکزی را از هم جدا می‌کند و در همان حال، این دو را به هم مرتبط می‌سازد. می‌توان قفقاز، کاسپین، آسیای مرکزی را همچون منطقه ژئوپلیتیک در نظر گرفت و نام کاسپین-آسیای مرکزی بر آن نهاد (Jafari and Jaanbaaz, 2019).

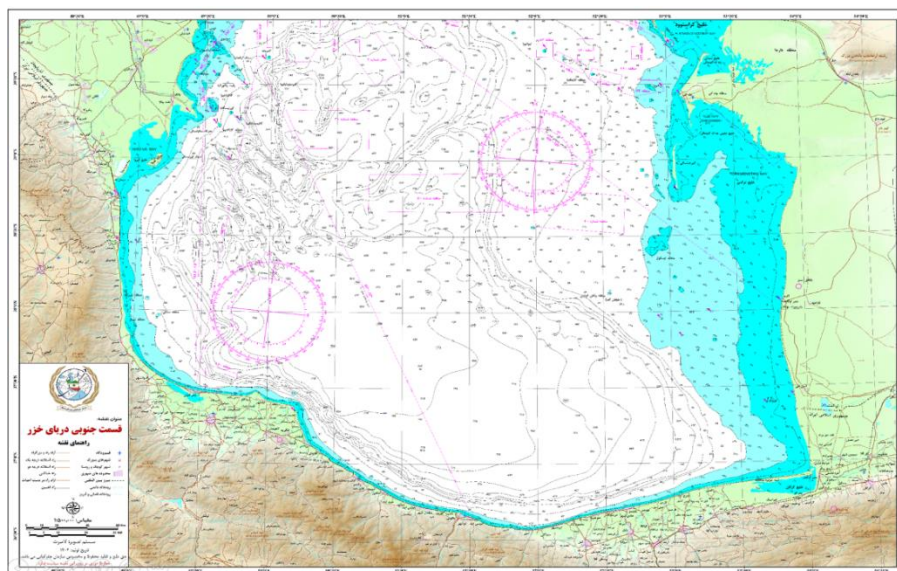
کاسپین به عنوان بزرگترین دریاچه کره زمین در مجاورت ۵ کشور جمهوری اسلامی ایران، روسیه، آذربایجان، قزاقستان و ترکمنستان قرار گرفته است و این کشورها از منابع آن استفاده می‌کنند. متوسط عمق دریای کاسپین در شمال ۶ متر، در میانه ۱۷۵ متر و در جنوب ۳۲۵ متر برآورد شده است (Jan Ali Akbari, 2012).

توجه جامعه بین‌المللی تا حدی به دلیل منابع غنی طبیعی به حوزه دریای کاسپین معطوف شده است. رقابت بین‌المللی برای دسترسی به ذخایر نفت و گاز و نیاز به آوردن آن‌ها به بازارهای جهانی، باعث پیوند

شکل ۲- کشورهای حوزه کاسپین

Fig.2 - Map of the Caspian Sea littoral states

شکل ۳- توپوگرافی و شیب عمومی دریای کاسپین

Fig. 3- Topography and general slope of the Caspian Sea

۳. نتایج

ارزیابی منابع انرژی در دریای کاسپین: در خصوص میزان نفت و گاز دریای کاسپین آمارهای متفاوتی ارائه می شود (جدول ۲). بر اساس برآوردها، میزان منابع شناخته شده و احتمالی نفت در این دریا بین ۱۹ تا ۲۰۰ میلیارد بشکه تخمین زده شده است که معادل بیست درصد از کل

منابع نفت جهان محسوب می شود. در زمینه گاز، اداره اطلاعات انرژی ایالات متحده منابع شناخته شده دریای کاسپین را بین ۱۹ تا ۲۳ میلیارد بشکه اعلام کرده است. گزارش های موجود نشان می دهند که میزان منابع گاز دریای کاسپین بیشتر از منابع نفت آن است، که حدود ۲۹۹ تا ۹۹۱ میلیارد فوت مکعب برآورد شده است؛ به عبارتی، نزدیک به دو سوم منابع هیدروکربن منطقه به حساب می آید.

جدول ۲- ارزیابی شرکت نفت بریتانیا از ذخایر انرژی دریای کاسپین

Table ۲- BP's assessment of Caspian Sea energy reserves

Gas (trillion cu ft)	Oil (billion barrels)	Country
30	7	Azerbaijan
65	8	Kazakhstan
101	0	Turkmenistan

تحلیل ژئوپلیتیک انرژی دریای کاسپین: کشورهای حاشیه دریای کاسپین به دلیل موقعیت جغرافیایی خاص، در مرکز رقابت های ژئوپلیتیکی انرژی قرار دارند. این کشورها همزمان با برخورداری از ذخایر عظیم نفت و گاز، برای انتقال منابع خود به بازارهای جهانی با چالش های ژئوپلیتیکی و فنی مواجه هستند. در این میان، ایران به دلیل دسترسی مستقیم به آب های آزاد از طریق خلیج فارس و دریای عمان، از ظرفیت بی بدیلی برای ایفای نقش ترانزیتی در انتقال انرژی برخوردار است. امکان بهره گیری از سوآپ انرژی و عبور خطوط لوله از خاک ایران، می تواند جایگاه این کشور را به عنوان کانون راهبردی اتصال منابع کاسپین به

بازارهای جهانی تثبیت کند (Zhaksylykov et al., 2024). با این حال، فشارهای سیاسی و تحریم های آمریکا مانع از بهره گیری کامل ایران از این مزیت ژئوپلیتیکی شده است و برخی کشورهای منطقه به جای گزینه اقتصادی تر ایران، مسیرهای پرهزینه تری همچون خطوط لوله قفقاز جنوبی و کریدور ترانس کاسپین را دنبال می کنند (IEA, 2025).

تحولات اخیر نیز نشان می دهد که رقابت میان روسیه، چین، اتحادیه اروپا و آمریکا بر سر کنترل مسیرهای انتقال انرژی کاسپین تشدید شده است. در این میان، ایران می تواند با دیپلماسی انرژی فعال و انعقاد توافقات منطقه ای، سهم خود را در مدیریت ژئوپلیتیک انرژی دریای

دومین سهامدار بزرگ پروژه های انتقال انرژی در دریای کاسپین شناخته می شود.

۷. خط لوله قزاقستان - چین: به طول ۱۸۰۰ مایل، ظرفیت انتقال ۴۰۰،۰۰۰ بشکه نفت در روز را دارد که قابلیت افزایش به ۸۰۰،۰۰۰ بشکه نیز دارد. هزینه اجرای این خط لوله ۳٫۵ میلیارد دلار است و راه اندازی آن در دسامبر ۲۰۰۹ انجام شد.

۸. خط لوله اوکازم - تبریز - آنکارا: برای انتقال سالانه یک میلیون فوت مکعب گاز ترکمنستان به اروپا از طریق ایران و ترکیه طراحی شده است. طول این خط ۱۳۵۰ مایل و هزینه احداث آن ۱٫۶ میلیارد دلار است.

۹. خط لوله ترکمنستان - افغانستان - پاکستان: این خط لوله برای انتقال روزانه دو میلیارد فوت مکعب گاز از ترکمنستان به پاکستان از طریق افغانستان طراحی شده، اما به دلیل شرایط خاص افغانستان، اجرای آن معلق مانده است. قرارداد آن به مبلغ ۲٫۵ میلیارد دلار در سال ۱۹۹۷ امضا شد.

۱۰. خط لوله نیکو: با هزینه ای بالغ بر ۷٫۹ میلیارد یورو (۱۰٫۳۸ میلیارد دلار)، این خط قرار است گاز را از ترکیه به بلغارستان، رومانی، مجارستان و نهایتاً اتریش منتقل کند.

جایگاه موقعیت نسبی، موقعیتی و ترانزیتی ایران در حوزه

کاسپین: موقعیت جغرافیایی ایران در منطقه کاسپین و مجاورت با کشورهای مهمی مانند روسیه، قزاقستان، ترکمنستان و آذربایجان به این کشور فرصتی منحصر به فرد برای توسعه اقتصادی دریامحور ارائه می دهد.

۱. دسترسی به منابع طبیعی: دریای کاسپین به عنوان یکی از غنی ترین مناطق دنیا از نظر منابع انرژی، از جمله نفت و گاز، قرار دارد. ایران با داشتن سواحل طولانی و منابع غنی انرژی، می تواند به عنوان یک کانون مهم برای تأمین انرژی کشورهای همسایه و بازارهای بین المللی عمل کند (Zarif and Karimi, 2023).

۲. مسیرهای ترانزیتی استراتژیک: ایران به عنوان یک پل ارتباطی میان آسیای مرکزی و بازارهای اروپا و خلیج فارس شناخته می شود. این موقعیت استراتژیک فرصتی برای تبدیل شدن به یک کانون ترانزیت برای کالاها و انرژی فراهم می آورد. همچنین ایران با داشتن زیرساخت های حمل و نقل مناسب نظیر راه آهن، جاده ها و بنادر، امکان ایجاد کریدورهای حمل و نقل دریایی و زمینی را فراهم کرده است. این کریدورها می توانند به افزایش حجم تجارت بین المللی و تسهیل دسترسی به بازارهای بزرگ تر کمک کنند.

۳. توسعه حمل و نقل دریایی: توسعه بنادر و زیرساخت های مرتبط با حمل و نقل دریایی ایران، به ویژه در بندر انزلی و نوشهر، می تواند به افزایش حجم تجارت دریایی با کشورهای حاشیه دریای کاسپین کمک

کاسپین افزایش دهد و از این طریق به تقویت روابط منطقه ای و ارتقای جایگاه ژئواکونومیک خود بپردازد (Sukhankin, 2025).

۱. خط لوله باکو - گروزی - نوروسیسک: به طول ۱۴۸۳ کیلومتر و ظرفیت ۱۰۰،۰۰۰ بشکه در روز، از ژوئن ۱۹۹۹ به دلیل مشکلات تعرفه ای بسته شده و تغییر مسیر به داغستان مطرح شده است.

۲. خط لوله باکو - سوپسا: به طول ۵۱۶ مایل و ظرفیت ۱۰۰،۰۰۰ بشکه در روز، از سال ۱۹۹۹ فعال است و آذربایجان به دلیل مسائل سیاسی، استفاده از آن را به خط باکو - نوروسیسک ترجیح می دهد.

۳. خط لوله اوکازم: به طول ۹۰ مایل، گاز حوزه کورت چپسه در ترکمنستان را به شبکه توزیع گاز ایران متصل می کند.

۴. خط لوله تنگیز - نوروسیسک: توافقی در سال ۱۹۹۸ برای انتقال ۱٫۳۴ میلیون بشکه نفت از تنگیز قزاقستان به بندر نوروسیسک به امضا رسید که طول آن ۹۰۰ مایل است.

۵. خط لوله باکو - تفلیس - جیحان: به طول ۱۱۰۰ مایل و هزینه ۳٫۳ میلیارد دلار، طراحی شده تا روزانه یک میلیون بشکه نفت را از باکو به جیحان منتقل کند. این خط نخستین مسیر بدون عبور از روسیه برای انتقال نفت خام دریای کاسپین است و تحت مدیریت شرکت بریتیش پترولیوم (BP) فعالیت می کند.

۶. خط لوله باکو - تفلیس - جیحان: این خط لوله که تحت مدیریت شرکت بریتیش پترولیوم (BP) فعالیت خود را از ژوئیه ۲۰۰۶ آغاز کرده است، به عنوان نخستین خط لوله ای که نفت خام دریای کاسپین را بدون عبور از روسیه به آب های آزاد منتقل می سازد، شناخته می شود. هزینه انتقال نفت از این خط لوله برای هر بشکه بین ۳ تا ۴ دلار برآورد شده است، و انتخاب این مسیر به عنوان یک راهکار غیر اقتصادی و سیاسی برای جمهوری آذربایجان در زمینه صادرات نفت به ترکیه در ارتباط با همکاری با دیپلماسی ایالات متحده قرار دارد. به منظور تأمین نفت مورد نیاز این خط لوله، ایالات متحده فشارهایی به قزاقستان وارد می کند تا نفت خام بیشتری به آذربایجان ارسال کند. طول این خط لوله در هر یک از کشورهای مربوطه به شرح زیر است: ۴۴۵ کیلومتر در آذربایجان، ۳۴۵ کیلومتر در گرجستان و ۱۰۷۰ کیلومتر در ترکیه.

حوزه نفتی آذری چراغ - گونشلی، با ذخایر برآوردی بین ۵ تا ۵٫۴ میلیارد بشکه، از این خط لوله برای انتقال نفت خود بهره می برد. پر کردن این خط لوله با نفت خام، شش ماه به طول انجامید و سهامداران کنسرسیوم آن شامل شرکت دولتی نفت آذربایجان، شرکت های آمریکایی، ایتالیایی، ژاپنی، استات اویل، توتال فرانسه، ترکیه و یونوکا آمریکا هستند. ایالات متحده با ۱۳٫۷۶ درصد از کل سهام، پس از جمهوری آذربایجان، به عنوان

دقیق‌تری نیاز دارد. در شرایط کنونی، جوامع بین‌المللی و منطقه‌ای در پی شناسایی و بهره‌برداری از منابع طبیعی و فرصتی هستند که این دریا به آن‌ها ارائه می‌دهد. از این رو، نقش موقعیت جغرافیایی کاسپین در تنظیم روابط اقتصادی و سیاسی بین کشورهای حاشیه و تأثیر آن بر امنیت و توسعه پایدار اقتصاد دریامحور در ایران، به عنوان یک مسئله کلیدی مطرح می‌شود. ایران با توجه به موقعیت جغرافیایی خود در حاشیه این دریا، قادر است به‌عنوان یک مرکز تأمین انرژی و تجارت عمل کند (Farhadipour and Asadolahi, 2026). ایران می‌تواند با بهره‌برداری از موقعیت جغرافیایی خود، کریدورهای تجاری و ترانزیتی ایجاد کند.

توسعه عملیات تجاری میان کشورهای حاشیه کاسپین، از جمله گرجستان، آذربایجان و قزاقستان، به تقویت روابط اقتصادی و سیاسی این کشورها کمک خواهد کرد. این روابط به ایران این امکان را می‌دهد که به‌عنوان یک بازیگر کلیدی در توسعه اقتصادی منطقه شناخته شود. با وجود پتانسیل‌های موجود، ایران با چالش‌هایی نظیر تحریم‌ها، و اختلافات در رژیم حقوقی دریای کاسپین با سایر کشورها مواجه است. این چالش‌ها می‌توانند به طور منفی بر توانایی ایران در بهره‌برداری از موقعیت جغرافیایی خود تأثیر بگذارند. اما در عین حال، فرصت‌هایی مانند راه‌اندازی پروژه‌های مشترک انرژی، زیرساخت‌های حمل و نقل و افزایش همکاری‌های منطقه‌ای وجود دارد که می‌تواند به رشد اقتصادی دریامحور کمک کند.

تحلیل آمار توصیفی: آمار توصیفی در بخش حاضر به دو بخش جمعیت‌شناسی و ظرفیت های ژئوپلیتیکی منطقه گرایی اقتصاد دریا محور ایران در حوزه کاسپین تقسیم می‌شود. در زمینه مطالعات جمعیتی، نتایج پرسشنامه به‌صورت آمار توصیفی به شرح زیر است.

بر اساس حجم نمونه‌ای که انتخاب شد، ۲۷۱ پرسشنامه از متخصصین و کارشناسان انجمن ژئوپلیتیک ایران طی ۶۰ روز تهیه و تکمیل شدند. جمعیت نمونه به تقسیم بر اساس شغل مورد اشتغال، ۵۵٪ کارشناسان مسائل نظامی و ژئوپلیتیک، ۱۷٫۵٪ اساتید دانشگاهی و ۲۷٫۵٪ درصد را مدیران کشوری تشکیل می‌دهند. در زمینه رشته تحصیلی، ۲۰٪ افراد در رشته علوم سیاسی، ۵۰٪ افراد در رشته ژئوپلیتیک، ۱۵٪ افراد در رشته روابط بین الملل، ۱۲٫۵٪ در رشته مطالعات جهان و ۲٪ در سایر رشته‌ها تحصیل نموده‌اند.

از منظر تحصیلات، ۴۴/۳ درصد از پاسخگویان دارای مدرک فوق لیسانس، ۱۹/۹ درصد دکتری و بالاتر، ۱۹/۲ درصد دانشجوی دکتری و ۱۶/۶ درصد نیز دانشجوی فوق لیسانس بوده‌اند.

در رابطه با تحلیل آمار توصیفی متغیرهای تحقیق، نظرات پاسخگویان پیرامون گویه‌های پرسشنامه در قالب جدول ۳ به نمایش در می‌آید:

کند و در نتیجه منافع اقتصادی، مالی و تجاری را برای کشور به ارمغان آورد (Sadeghi Niaraki, 2011). با وجود مزایای فراوان، ایران با چالش‌های متعددی نیز مواجه است که می‌تواند بر توسعه اقتصادی دریامحور تأثیر بگذارد. این چالش‌ها شامل مسائل سیاسی، امنیتی و اقتصادی است. اما به موازات این چالش‌ها، فرصت‌هایی مانند سرمایه‌گذاری مشترک در پروژه‌های انرژی، توسعه فناوری‌های نوین و همکاری‌های منطقه‌ای نیز وجود دارد که می‌تواند به ایجاد منافع متقابل منجر شود.

نقش موقعیت فرهنگی و اقتصادی منطقه کاسپین در توسعه اقتصادی دریامحور: دریای کاسپین، به عنوان بزرگترین دریاچه جهان، منطقه‌ای غنی از فرهنگ و اقتصاد است که کشورهایی چون ایران، روسیه، قزاقستان، ترکمنستان و آذربایجان در سواحل آن واقع شده‌اند. موقعیت فرهنگی و اقتصادی این کشورها نقشی کلیدی در توسعه اقتصادی دریامحور ایفا می‌کند. وجود زبان‌ها و فرهنگ‌های مشترک میان کشورهای حوزه دریای کاسپین می‌تواند به سهولت روابط تجاری کمک نماید. برای نمونه، کشورهای فارسی‌زبان نظیر ایران و ترکمنستان و همچنین ارتباطات فرهنگی با آذربایجان می‌تواند به تسهیل تجارت و سرمایه‌گذاری‌های مشترک بینجامد.

علاوه بر این، اشتراکات تاریخی و فرهنگی میان کشورهای حاشیه دریای کاسپین می‌تواند احساس نزدیکی و همبستگی را تقویت کرده و فضای مناسبی برای همکاری‌های اقتصادی و تجاری فراهم سازد. این همبستگی به ویژه در زمینه توریسم فرهنگی می‌تواند منبع درآمد جدیدی برای این کشورها به حساب آید. از منظر اقتصادی، موقعیت جغرافیایی ایران به عنوان پلی ارتباطی میان آسیای مرکزی و خاورمیانه و همچنین اروپا می‌تواند نقشی اساسی در توسعه مسیرهای تجاری ایفا کند. ایران قادر است با ایجاد کریدورهای ترانزیتی، خود را به عنوان مرکز کلیدی در تجارت دریامحور مطرح کند. با وجود فرصت‌های فراوان، چالش‌هایی نیز در زمینه توسعه اقتصادی دریامحور وجود دارد. مسائل سیاسی، تحریم‌های اقتصادی و رقابت‌های ژئوپلیتیک می‌تواند بر همکاری‌های اقتصادی تأثیر منفی بگذارد. اما با وجود این چالش‌ها، وجود فرصت‌هایی مانند: سرمایه‌گذاری مشترک در پروژه‌های زیرساختی و افزایش همکاری‌های فرهنگی می‌تواند به تقویت ساختار اقتصادی این کشورها کمک کند.

ارزیابی نقش موقعیت جغرافیایی دریای کاسپین بر ژئوپلیتیک منطقه‌گرایی اقتصاد دریامحور ایران: موقعیت جغرافیایی دریای کاسپین به‌عنوان بزرگ‌ترین دریاچه دنیا دارای پیامدهای عمیق‌تری در عرصه ژئوپلیتیک و اقتصاد دریامحور کشورهایی است که در حاشیه آن واقع شده‌اند. ایران به عنوان یکی از کشورهای حاشیه دریای کاسپین، از نقاط قوت و چالش‌های خاصی برخوردار است که به تحلیل

جدول ۳- نظرات پاسخگویان پیرامون گویه های پرسشنامه

Table 3- Respondents' opinions on the research indicators

Very Low (%)	Low (%)	Moderate (%)	High (%)	Very High (%)	Indicators	Geopolitical Categories
6/6	2/2	18/1	44/3	28/8	Iran's relative position	Strategic & Geographical Position
3/3	6/6	24/7	39/9	25/5	Iran's absolute position	
1/1	2/2	13/3	49/8	33/2	Iran's transit position	
1/1	6/6	24/7	46/5	12/0	Iran's cultural position	
8/9	6/6	25/8	37/6	21/0	Iran's economic position	
0/0	2/0	13/7	43/2	41/0	Iran's energy position	
2/2	10/0	22/5	54/2	11/1	Iran's land position	
2/2	4/4	12/5	50/9	30/0	Iran's maritime position	
1/1	1/1	14/8	33/2	49/8	Iran's strategic position	Natural & Economic Resources
1/1	4/4	33/6	44/3	16/6	Caspian energy reserves	
2/2	6/6	39/1	42/1	10/0	Caspian fishery resources	
1/1	7/7	35/8	37/6	17/7	Caspian tourism potential	
0/0	6/6	41/3	41/0	11/1	Caspian ecological potential	Economic & Transit Geography
1/1	6/6	33/6	43/2	15/5	Caspian transit position	
0/0	4/4	17/0	43/2	35/4	Location on North-South Corridor	
0/0	7/7	48/0	37/6	6/6	Distribution of surrounding ports	International & Multilateral Position
2/2	1/1	42/4	45/4	8/9	Shared sea among 5 nations	
0/0	8/9	42/4	38/7	10/0	Presence of regional powers	
4/4	7/7	42/4	34/3	11/1	Presence of extra-regional powers	
0/0	4/4	49/1	37/6	8/9	Strategic conflict around Caspian	Regional Communications
1/1	4/4	31/4	48/7	14/4	Geographic location of Caspian	
0/0	1/1	28/0	54/2	16/7	Neighboring Russia	
0/0	6/6	42/4	41/0	10/0	Proximity to Caucasus	
1/1	5/5	33/6	52/0	7/7	Proximity to Central Asia	
1/1	6/6	34/7	48/7	8/9	Cultural commonalities	Historical & Environmental Features
2/2	10/0	34/7	41/0	12/2	Ethnic and racial diversity	
4/4	5/5	25/8	36/5	27/7	Historical background	
0/0	11/1	43/5	39/9	5/5	Climate features	
1/1	4/4	30/3	52/0	12/2	Coastal features	

و تجارت بین‌المللی ایفا کند و قدرت نرم و سخت خود را همزمان تقویت نماید.

۲. موقعیت انرژی ایران: موقعیت انرژی ایران در حوزه خزر،

متکی بر ذخایر نفت و گاز و ظرفیت خطوط لوله ترانزیتی است. این عامل به ایران امکان می‌دهد تا از طریق دیپلماسی انرژی و انعقاد قراردادهای منطقه‌ای، سهم خود را در زنجیره ارزش انرژی افزایش دهد. دکنترین

۱. موقعیت استراتژیکی ایران: موقعیت استراتژیکی ایران،

محور ژئوپلیتیکی منطقه‌ای و دریای کاسپین را تعریف می‌کند. ایران به‌عنوان پل طبیعی بین قفقاز، آسیای میانه و خاورمیانه، امکان کنترل جریان انرژی، حمل و نقل و دیپلماسی منطقه‌ای را دارد. از منظر دکنترین ژئواکونومی، این موقعیت به ایران اجازه می‌دهد تا از ابزارهای اقتصادی و سیاست انرژی برای افزایش نفوذ ژئوپلیتیکی خود استفاده کند. به بیان دیگر، ایران می‌تواند نقش واسط و کنترل‌کننده در مسیرهای انتقال انرژی

ژئواکونومی تأکید می کند که کنترل منابع انرژی و مسیرهای انتقال آن، اهرم فشار برای تأمین منافع ملی و افزایش وزن ژئوپلیتیک کشورهاست. ایران با مدیریت هوشمندانه این منابع، می تواند نه تنها امنیت انرژی خود بلکه ثبات منطقه ای را نیز تأمین کند.

۳. موقعیت ترانزیتی ایران: ایران به واسطه کریدورهای شمال-جنوب و شرق-غرب، یک مسیر ترانزیتی کلیدی برای عبور کالا و انرژی میان دریای کاسپین و بازارهای جهانی محسوب می شود. از منظر دکترین ژئواکونومی، این مسیرهای ترانزیتی نه تنها درآمد اقتصادی بلکه نفوذ ژئوپلیتیک برای ایران ایجاد می کنند. کنترل مسیرهای ترانزیتی، ایران را در مذاکرات منطقه ای و بین المللی قدرتمند می سازد و امکان ایجاد همگرایی منطقه ای مبتنی بر مزیت نسبی خود را فراهم می کند.

۴. واقع شدن کاسپین در مسیر کریدورهای شمال-جنوب: این عامل نشان دهنده نقش ایران به عنوان شاهراه انرژی و ترانزیت است. مسیرهای شمال-جنوب دریای خزر، ایران را به نقطه اتصال کشورهای تولیدکننده انرژی آسیای میانه به بازارهای جهانی تبدیل کرده اند. دکترین ژئواکونومی بر اهمیت مدیریت کریدورها تأکید دارد، زیرا کنترل مسیرهای استراتژیک، امکان اعمال نفوذ اقتصادی و ژئوپلیتیک را در اختیار ایران قرار می دهد.

۵. موقعیت بحری ایران: دسترسی ایران به سواحل دریای کاسپین و خلیج فارس امکان توسعه ناوگان دریایی، تجارت و امنیت انرژی را فراهم می کند. دکترین ژئواکونومی بر این نکته تأکید دارد که توانمندی های دریایی، به ویژه در مناطق انرژی خیز، اهرم فشار در سیاست خارجی و ژئوپلیتیک کشورهاست. ایران با مدیریت بنادر و زیرساخت های دریایی می تواند نفوذ خود را در معادلات منطقه ای افزایش دهد و همکاری های چندجانبه را به نفع منافع ملی هدایت کند.

۶. موقعیت نسبی ایران: موقعیت نسبی ایران نسبت به کشورهای همسایه و منابع انرژی منطقه، امکان سنجش مزیت نسبی و جایگاه رقابتی در منطقه را فراهم می کند. دکترین ژئواکونومی تأکید می کند که بهره برداری از موقعیت نسبی برای شکل دهی به سیاست انرژی، دیپلماسی منطقه ای و ایجاد توازن قدرت، از عوامل کلیدی افزایش قدرت ملی و نفوذ ژئوپلیتیک است.

ارزیابی فرضیه ها: در این بخش فرضیه های پژوهش با استفاده از یافته های توصیفی و استنباطی مورد بررسی و ارزیابی قرار می گیرد.

فرضیه اصلی: موقعیت جغرافیایی کاسپین می تواند بر ژئوپلیتیک منطقه گرای اقتصاد دریا محور ایران تأثیر گذار باشد.

بی تردید مناطق ساحلی و حاشیه دریاها در جغرافیای جهانی از پربارترین مناطق محسوب شده و زمینه ساز فعالیت های بی شمار اقتصادی و اجتماعی می باشند، دریای کاسپین که از آن به عنوان بزرگترین دریاچه جهان نام برده می شود، به عنوان بزرگترین پهنه آبی محصور در خشکی منزل گاه جانوران و گیاهان منحصر به فرد بوده و ذخائر نفت و گاز در زیر بستر دریا و انواع ماهیان خاویاری از مهم ترین و شناخته شده ترین منابع این دریا محسوب شده است. ویژگی هایی مانند منابع، جمعیت، تولید فرهنگی، موقعیت جغرافیایی و مانند آن، دریای کاسپین را در کانون مسایل مهم جهانی و منطقه ای از نظر انرژی، عملیات و راهبرد نظامی، امنیت منطقه ای و ظرفیت های ارتباطی قرار داده است. جمهوری اسلامی ایران پس از فروپاشی شوروی، موقعیت برتر منطقه ای خود را بازیافته است. آنچه باعث حضور ایران در معادله های منطقه می شود، قدرت ذاتی و اهمیت استراتژیک آن است. کشورهای ساحلی کاسپین بدون استفاده از راه های مواصلاتی ایران نمی توانند تجارت موفق با دنیا داشته باشند و این مسئله ناشی از موقعیت بی بدیل ایران بین دو حوزه بسیار مهم دریای کاسپین و خلیج فارس است. این موقعیت به لحاظ جغرافیایی چنان جایگاهی به ایران بخشیده که در حمل و نقل و تبادل کالا و خدمات اعم از جاده ای، ریلی و دریایی و حتی هوایی بین دو حوزه شمال و جنوب و حتی شرق و غرب و همچنین انتقال انرژی، نقشی بی بدیل و غیر قابل همانندی دارد. موقعیت برتر ایران در منطقه کاسپین بر توسعه منطقه گرای ایران افزوده است. لذا موقعیت برتر ایران در منطقه کاسپین بر توسعه منطقه گرای ایران افزوده است و با توجه به مطالب بالا و یافته های پژوهش فرضیه "موقعیت جغرافیایی کاسپین می تواند بر ژئوپلیتیک منطقه گرای ایران تأثیر گذار باشد"، مورد تأیید قرار می گیرد.

فرضیه فرعی اول: "منابع استراتژیک می تواند در توسعه منطقه-گرای اقتصاد دریامحور ایران تأثیر گذار باشد".

مهم ترین مؤلفه ژئوپلیتیکی منطقه کاسپین اهمیت ژئواکونومیک آن است. دریای کاسپین از جمله مناطق استراتژیک در سطح جهان است که پس از فروپاشی شوروی دچار تحولات زیادی در عرصه سیاسی شده است. در حقیقت دریای کاسپین دارای بزرگترین منابع شناخته شده است که در آخرین تلاش بشر برای رسیدن به منابع بیشتر و درازمدت کشف شده است. دریای کاسپین در طول تاریخ به واسطه آبزیان متنوع و مسیرهای تردد دریایی نقش بسزایی در حیات سیاسی و اقتصادی مردمان ساحل-نشین خود را ایفا کرده است، این دریا از نظر تاریخی دو کارکرد اصلی و بسیار مهم داشته است، کارکرد اول؛ به عنوان یک وسیله ارتباطی به حمل و نقل مناطق پیرامون را به هم مرتبط نموده و امکان تماس و مراوده میان جوامع گوناگون را فراهم کرده است، کارکرد دوم؛ تأمین نیازهای غذایی ساحل نشینان را نمایان می سازد، که بارزترین شغل آن ها ماهیگیری و فعالیت های شیلاتی بوده است، اما دنبال تحولات پس از شوروی اهمیت

توجه به اهمیت منابع دریای کاسپین و بهره برداری ایران از این منابع، توانسته بر منطقه گرایی اقتصاد دریامحور ایران تأثیر گذار باشد. لذا برای بررسی این فرضیه "استفاده مشترک از منابع دریای کاسپین می تواند در توسعه منطقه گرایی اقتصاد دریا محور ایران تأثیر گذار باشد"، تعداد ۸ گویه مدنظر قرار گرفت که از طریق آزمون پیرسون ارزیابی شدند (جدول ۴):

ژئوپلیتیک منطقه از نظر اکتشاف و بهره برداری از منابع دریایی مانند: آذربایان و همچنین منابع انرژی این پهنه آبی افزایش یافته است و کشورهای این حوزه از منابع آن بهره برداری می کنند. حوزه کاسپین بعد از خلیج فارس مهم ترین حوزه تأثیر گذار ژئوپلیتیک انرژی ایران است که در دو بعد ژئواکونومیک و ژئواستراتژیک، حائز اهمیت فراوانی است و با

جدول ۴- آزمون فرضیه فرعی اول

Table 4- Pearson correlation test for the first sub-hypothesis

Development of Iran's Maritime-Oriented Regionalism	Pearson Correlation Test	
0/512	Pearson Correlation Coefficient	Joint Exploitation of Caspian Sea Resources
0/00	Sig. (2-tailed)	
271	Sample Size (N)	

می دهد با توجه به ضریب مثبت به دست آمده، بین این دو متغیر، همبستگی مثبت موجود دارد. در جدول ۵ رتبه بندی گویه های مربوط به این فرضیه به نمایش درآمده است:

با توجه به اینکه مقدار معناداری آزمون برابر با ۰/۰۰ و کمتر از سطح استاندارد ۰,۰۵ است. فرضیه فرعی اول که عبارت است از: "استفاده مشترک از منابع دریای کاسپین می تواند در توسعه منطقه گرایی اقتصاد دریا محور ایران تأثیر گذار باشد"، مورد تأیید قرار می گیرد. نتایج نشان

جدول ۵ - رتبه بندی گویه های مربوط به فرضیه فرعی اول

Table 5- Ranking of indicators related to the first sub-hypothesis

Rank	Indicator	Mean
1	Iran's energy position	5/91
2	Iran's transit position	5/50
3	Iran's economic position	5/03
4	Caspian energy reserves	4/75
5	Caspian fishery resources	3/83
6	Shared sea among five countries	3/77
7	Distribution of ports around the Caspian	3/74
8	Iran's transit position	3/47

بری و بحری است، موجب شده تا بتواند از توان های محیطی و دریایی کاسپین بهره برداری نماید. برای ارزیابی فرضیه فرعی دوم که عبارت است از: "توان های محیطی حوزه ی کاسپین می تواند در توسعه منطقه گرایی اقتصاد دریامحور ایران تأثیر گذار باشد"، تعداد ۱۱ گویه، مدنظر قرار گرفت که از طریق آزمون پیرسون ارزیابی شد. (جدول ۶):

فرضیه فرعی دوم: منطقه دریای کاسپین به عنوان حلقه اتصال آسیا به اروپا و آسیای شمالی به جنوبی پس از جنگ سرد از یک موقعیت ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک حساسی برخوردار گردید. دریا منبعی سرشار از منابع و توان های اقتصادی است که بهره مندی از منافع آن مستلزم همگرایی کشورهای این حوزه در جهت بهره برداری از این توان های محیطی است. موقعیت استراتژیک ایران که شامل موقعیت نسبی، مطلق،

جدول ۶ - آزمون فرضیه فرعی دوم

Table 6- Pearson correlation test for the second sub-hypothesis

Development of Iran's Maritime-Oriented Regionalism	Pearson Correlation Test	
0/680	Pearson Correlation Coefficient	Environmental Capabilities of the Caspian Basin
0/00	Sig. (2-tailed)	
271	Sample Size (N)	

با توجه به اینکه مقدار معناداری آزمون برابر با ۰/۰۰ و کمتر از سطح استاندارد ۰/۰۵ است، فرضیه فرعی دوم که عبارت است از: "توان های محیطی حوزه ی کاسپین می تواند در توسعه منطقه گرایی اقتصاد دریامحور

ایران تأثیرگذار باشد"، مورد تأیید قرار می گیرد. نتایج نشان می دهد با توجه به ضریب مثبت به دست آمده؛ بین این دو متغیر، همبستگی مثبت موجود دارد. در جدول ۷ رتبه بندی گویه های این فرضیه به نمایش درآمده است:

جدول ۷ - رتبه بندی گویه های مربوط به فرضیه فرعی دوم

Table 7- Ranking of indicators related to the second sub-hypothesis

Rank	Indicator	Mean
1	Iran's strategic position	7/57
2	Location on North-South Corridor	7/27
3	Iran's maritime position	6/86
4	Iran's relative position	6/45
5	Iran's land position	5/84
6	Caspian ecological capabilities	5/81
7	Iran's absolute position	5/77
8	Caspian tourism capabilities	5/69
9	Geographical position of Caspian	5/52
10	Coastal features of Caspian	4/91
11	Climate features of Caspian	4/29

فرضیه فرعی سوم: از آنجا که اتکا به پیوندهای بنیادی مشترک در مناسبات بین کشورها از تکیه گاه های راهبردی محسوب می شود، این پیوندها دارای ماهیت و هویت فرهنگی، دینی، جغرافیایی، تاریخی، سیاسی، دفاعی، امنیتی، اجتماعی، اقتصادی و یا ترکیبی از آنهاست. مشترکات دینی، فرهنگی، جغرافیایی و تعامل اجتماعی در روابط کشورهای یک منطقه، مناسبات و همبستگی را شکل می دهد. در حوزه کاسپین کشورهای ساحلی با یکدیگر اشتراکات فرهنگی بسیاری دارند. یکسانی های فرهنگ و تمدن ایران با کشورهای حوزه کاسپین نیز امتیازی ارزشمند برای حفظ و ارتقای منافع فرهنگی، امنیتی و تجاری ایران در این کشورها بوده و این یکسانی ها در بعضی از این کشورها مانند: آذربایجان که بیشتر مردم آن شیعه اند و تاجیکستان که فارس زبان است، آشکارا وجود دارد.

برای بررسی فرضیه فرعی سوم که عبارت است از "فرصت های فرهنگی-اجتماعی حوزه کاسپین می تواند در توسعه منطقه گرایی اقتصاد دریامحور ایران تأثیرگذار باشد"، تعداد ۱۱ گویه مدنظر قرار گرفته که از طریق آزمون پیرسون مورد ارزیابی قرار گرفت (جدول ۸).

با توجه به اینکه مقدار معناداری آزمون برابر با ۰/۰۰ و کمتر از سطح استاندارد ۰/۰۵ است، فرضیه فرعی دوم که عبارت است از: "فرصت های فرهنگی-اجتماعی حوزه کاسپین می تواند در توسعه منطقه گرایی اقتصاد دریامحور ایران تأثیرگذار باشد"، مورد تأیید قرار می گیرد. نتایج نشان می دهد با توجه به ضریب مثبت به دست آمده؛ بین این دو متغیر، همبستگی مثبت با وضعیت رابطه کم یا ضعیف وجود دارد. در جدول ۹ رتبه بندی گویه های مربوط به این فرضیه به نمایش درآمده است.

جدول ۸ - آزمون فرضیه فرعی سوم

Table 8- Pearson correlation test for the third sub-hypothesis

Development of Iran's Maritime-Oriented Regionalism	Pearson Correlation Test
0/354	Pearson Correlation Coefficient
0/00	Sig. (2-tailed)
271	Sample Size (N)

جدول ۹- رتبه بندی گویه های مربوط به فرضیه فرعی سوم

Table 9- Ranking of indicators related to the third sub-hypothesis

Rank	Indicator	Mean
1	Iran's cultural position	7/10
2	Neighboring Russia	6/72
3	Cultural commonalities around Caspian	6/66
4	Historical background of Caspian	6/52
5	Eurasian position of Caspian	6/08
6	Ethnic and racial diversity	6/02
7	Proximity to Central Asia	5/97
8	Proximity to Caucasus	5/90
9	Strategic conflict among Caspian states	5/51
10	Presence of extra-regional powers	4/85
11	Presence of regional powers	4/65

۴. بحث و نتیجه گیری

منطقه کاسپین، در چارچوب نظریه های ژئوپلیتیکی دوره جنگ سرد و پیش از آن، بین دو قلمرو هارتلند و ریلند واقع شده است. بخش شمالی این منطقه تحت کنترل شوروی و بخش جنوبی آن متعلق به ایران بود. فروپاشی شوروی و پایان جنگ سرد نه تنها سبب فعال سازی حوزه ژئوپلیتیکی کاسپین گردید، بلکه تأثیرات مشابهی بر کشورهای پیرامونی نظیر آسیای مرکزی و قفقاز داشت. پس از فروپاشی شوروی، کشورهای تازه استقلال یافته برای مقابله با تهدیدات امنیتی و کاهش وابستگی به روسیه، به همکاری با قدرت های فرامنطقه ای و بهره گیری از منابع اقتصادی همچون نفت و گاز روی آوردند. این روند علاوه بر تقویت استقلال اقتصادی، به شکل گیری هویت های زبانی، قومی و فرهنگی جدید و بروز چالش های هویتی با روسیه، ایران و ترکیه منجر شد. در این میان، توسعه دریامحور به عنوان رکن اساسی توسعه پایدار مطرح است، زیرا دریا همواره یکی از مهم ترین عوامل شکل دهنده روابط اقتصادی، سیاسی، دفاعی و فرهنگی کشورها بوده است.

منطقه دریای کاسپین با منابع نفتی و غذایی فراوان و موقعیت ارتباطی منحصر به فرد، جایگاهی ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیک یافته و به قانونی مهم در عرصه تجارت و دیپلماسی جهانی بدل شده است. کشف منابع انرژی و تغییرات ژئوپلیتیکی ناشی از فروپاشی شوروی، اهمیت این حوزه را بیش از پیش افزایش داده است. در این میان، ایران با بهره گیری از موقعیت ممتاز دریامحور خود در کاسپین، می تواند نقشی تعیین کننده در منطقه گرایی اقتصادی و ژئوپلیتیک منطقه ایفا کند. پژوهش حاضر با همین رویکرد، به تحلیل ژئوپلیتیک منطقه گرایی ایران با تأکید بر اقتصاد دریامحور کاسپین پرداخته است. در این رابطه چهار بعد تحلیل تأثیر موقعیت جغرافیایی کاسپین، بررسی نقش منابع استراتژیک، تحلیل

توان های محیطی حوزه ی کاسپینو بررسی فرصت های فرهنگی-اجتماعی حوزه کاسپین بر ژئوپلیتیک منطقه گرایی اقتصاد دریامحور ایران، داده های توصیفی از طریق مطالعات کتابخانه ای و یافته های استنباطی از طریق پرسشنامه جمع آوری شد. در این راستا پرسشنامه ای شامل ۳۰ گویه میان ۲۷۱ نفر از اعضای انجمن ژئوپلیتیک که بر اساس فرمول کوکران برگزیده شدند به شکل تصادفی ساده توزیع گردید و اطلاعات جمع آوری شده با استفاده از نرم افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و فرضیه های پژوهش با بهره گیری از آزمون همبستگی پیرسون و یافته های کتابخانه ای ارزیابی گردید. نتایج حاصل از این بررسی ها نشان می دهد، رابطه مثبت و معناداری میان متغیرهای پژوهش وجود دارد، از این رو فرضیه های پژوهش مورد تأیید قرار می گیرد. همچنین رتبه بندی گویه های پرسشنامه (بر اساس آزمون فریدمن) حاکی از آن است که از میان گویه های مربوط به فرضیه فرعی اول (مؤلفه های استفاده مشترک از منابع دریای کاسپین)، گویه های موقعیت انرژی ایران (میانگین ۵/۹۱)، موقعیت ترانزیتی ایران (میانگین ۵/۵۰) و موقعیت اقتصادی ایران (میانگین ۵/۰۳)، از میان گویه های مربوط به فرضیه فرعی دوم (مؤلفه های توان های محیطی حوزه ی کاسپین)، گویه های موقعیت استراتژیک ایران (میانگین ۷/۵۷)، واقع شدن کاسپین در مسیر کریدور شمال و جنوب (میانگین ۷/۲۷) و موقعیت بحری ایران (میانگین ۶/۸۶) و نیز از میان گویه های مربوط به فرضیه فرعی سوم (مؤلفه های فرصت های فرهنگی-اجتماعی حوزه کاسپین)، گویه های موقعیت فرهنگی ایران (میانگین ۷/۱۰)، همسایگی کاسپین با روسیه (میانگین ۶/۷۲) و اشتراک فرهنگی پیرامون کاسپین (میانگین ۶/۶۶) دارای بالاترین رتبه در میان گویه های زیرمجموعه مؤلفه خود می باشند. نتایج همچنین نشان می دهد که موقعیت جغرافیایی دریای کاسپین به

ظرفیت های فرهنگی و اجتماعی این حوزه برای گسترش همکاری ها و تعاملات بین المللی به وجود می آورد، از مطلوبیت های کلیدی در تقویت هویت منطقه ای و هم افزایی اقتصادی به شمار می آید. در نهایت، تأکید بر تعامل و هم افزایی میان این چهار بعد (موقعیت جغرافیایی، منابع استراتژیک، توان های محیطی و فرصت های فرهنگی-اجتماعی)، نشان دهنده این است که شناخت دقیق و همه جانبه از این عوامل می تواند به ایجاد سیاست های مؤثر و راهکارهای عملی در راستای توسعه اقتصاد دریا محور در ایران منجر شود. بدین ترتیب، این تحقیق نه تنها به شفاف سازی ابعاد مختلف تأثیرگذار بر اقتصاد دریا محور ایران می پردازد بلکه نتایج آن می تواند به عنوان یک مبنای علمی برای تدوین برنامه های توسعه ای و استراتژیک در سطح ملی و منطقه ای استفاده گردد.

References:

- Bayramov, A., 2020. The reality of environmental cooperation and the Convention on the Legal Status of the Caspian Sea. *Central Asian Survey*, 39(4), pp.500-519. <https://doi.org/10.1080/02634937.2020.1815653>
- Bouët, A., Sall, L.M. and Zheng, Y., 2025. Towards a trade war in 2025: Real threats for the world economy, false promises for the US. *The World Economy*. published by John Wiley & Sons Ltd, 1–30. <https://doi.org/10.1111/twec.70158>
- Bridges, M., 2024. Infrastructure Is Remaking Geopolitics: How Power Flows From the Systems That Connect the World. *Foreign Affairs*, 10 May. Available at: <https://www.foreignaffairs.com/united-states/infrastructure-remaking-geopolitics> (Accessed: 4 October 2026).
- Chenoy, A.M., 2024. Wars, geopolitical transitions and paradigm shifts. *Economic and Political Weekly*, 59 (4). Sameeksha Trust. <https://www.epw.in/journal/2024/4/strategic-affair...>
- Christie, E.H., Wigell, M. and Kristeri, T., 2025. Measuring geoeconomic power: An index for 41 major economies. *Helsinki: The Finnish Institute of International Affairs. FIIA Research Paper*, (1).
- Clayton, C., Maggiori, M. and Schreger, J., 2026. Putting economics back into geoeconomics. *NBER Macroeconomics Annual*, 40(1), pp.23-87. <https://doi.org/10.1086/738941>
- Ebrahimi, H. and Akhbari, M., 2020. Explaining the economic variables of the peripheral environment affecting the national security of the Islamic

عنوان یک نقطه ای استراتژیک، نه تنها بر ژئوپلیتیک منطقه ای تأثیرگذار است، بلکه می تواند به عنوان یک محرک پایه ای برای توسعه منطقه گرایی اقتصاد دریا محور ایران عمل کند. جایگاه خاص ایران در حاشیه ای این دریا، فرصتی منحصر به فرد برای بهره برداری از منابع غنی طبیعی و اقتصادی از جمله نفت، گاز و سایر منابع دریایی را فراهم می سازد. علاوه بر این، منابع استراتژیک در حوزه ی کاسپین نقش مهمی در توسعه اقتصاد دریامحور جهانی ایفا می کند. با مدیریت مؤثر و همکاری های بین المللی در این زمینه، ایران می تواند از مزایای این منابع برای تقویت موقعیت اقتصادی خود بهره برداری کند. توان های محیطی دریای کاسپین، از جمله اکوسیستم های دریایی، تنوع زیستی و پتانسیل های گردشگری، می تواند تحت شرایط مناسب به توسعه پایدار منطقه گرایی اقتصاد دریامحور کمک نماید. همچنین، فرصتی که

Republic of Iran (Case Study: Caspian Sea Countries). *National Security*, 10(36), pp. 467-510. Dor: 20.1001.1.33292538.1399.10.36.15.6. (In Persian).

Ebrahimi, S., Kianian, H., Mahmoudi, M. and Farzin Sadr, M.R., 2018. Investigating the Role of the Sea in Iran's Economy, the Necessity of Marine-Oriented Development, Value Added, and Employment Share in Marine Industries. *Proceedings of the 20th Marine Industries Conference*. Tehran, pp. 1–8. Available at: <https://civilica.com/doc/822896>. (In Persian).

Ebrahimikiapei, H., 2019. Evaluation of Legal Regimes and Strategic Action Model of Iran in the Caspian Sea(National Interests, Regional Control, Territorial Distribution, and Multilateral Cooperation. *Journal of Research on Management of Teaching in Marine Sciences*, 6(1), pp. 99-109. Dor: 20.1001.1.25383655.1398.6.1.8.8. (In Persian).

Farhadipour S. and Asadolahi G., 2026. An attempt to determine and evaluate the economic factors affecting maritime transport in the Caspian Sea: Container and Bulk Shipping. *Journal of Marine Science and Technology*, 24(4), pp. 16-29. doi: 10.22113/jmst.2024.483140.2615. (In Persian).

Farrell, H. and Newman, A., 2025. The Brewing Transatlantic Tech War: How Silicon Valley Got Entangled in Geopolitics—and Lost. *Foreign Affairs*, 3 April. Available at: <https://www.foreignaffairs.com/united-states/brewing-transatlantic-tech-war> (Accessed: 4 October 2026).

- Fawcett, L., 2025. The changing regional faces of peace: Toward a new multilateralism?. *Contemporary Security Policy*, 46(2), pp.372-401.
- Gomart, T., 2016. The Return of Geopolitical Risk. *Institut de L'Entreprise. Paris*, p.35.
- Hafeznia, M.R., 2018. *Political Geography of Iran*. Tehran: SAMT. Available at: <https://www.gisoom.com/book/11415462>. (In Persian)
- Hedayati Shahidani M., 2016. Smart Diplomacy and Managing Caspian Sea Issues. *Central Asia and The Caucasus Journal*, 22(94), pp. 159-191. Available at: http://ca.ipisjournals.ir/article_24265.html (In Persian)
- Hosseini, A., Zarei, B., Ahmadi, A. and Rostami, R., 2021. Futures study of regional development with emphasis on employment in the marine economy, A case study of Bushehr province. *Geographical planning of space quarterly journal*, 11(39), pp. 129-152. doi: 10.30488/gps.2020.203059.3108 . (In Persian)
- Hosseini, M. A., Amir Ahmadian, B. and Nasirzad, M., 2018. The Study of Development Indicators of Caspian Sea Region (CSR) Countries in the Regional Convergence Process. *Central Eurasia Studies*, 11(1), pp. 59-79. doi: 10.22059/jcep.2018.222586.449686 .(In Persian)
- International Energy Agency (IEA)., 2025. World Energy Investment 2025. Paris: IEA. Available at: <https://www.iea.org/reports/world-energy-investment-2025>
- Jafari, A. A. and Jaanbaaz, D., 2019. The Impact of Geopolitics and Balance of Power in the Caspian Sea: Russia and its Return to the Past Policy. *Central Eurasia Studies*, 12(1), pp. 1-19. doi: 10.22059/jcep.2019.220947.449676 .(In Persian).
- Jan Ali Akbari, A., 2012. The position of the Caspian Sea and its global importance. *Port and Sea Monthly*, 27(192), pp.74-77. Available at: <https://www.magiran.com/magazine/1408> (In Persian).
- Khavari Nejad, S., 2019. *Energy Economics in the Caspian Sea: Regional Convergence Challenges*. Tehran: Dolatmard. Available at: <https://www.gisoom.com/book/11578898> .(In Persian).
- Koutsouradi, M., Karkazis, J., Siousiouras, P. and Chondrogianni, D., 2018. The Complexity of the Caspian Basin. *European Scientific Journal*, 14(26), pp. 159-176. doi: 10.19044/esj.2018.v14n26p159.
- Mellat, S. and Shad, E., 2016. Marine-Oriented Development with a Focus on Maritime Transport: A Strategy for Achieving a Sustainable Economy. *Proceedings of the 10th Congress of Pioneers of Progress*. Tehran, pp. 1-10. Available at: <https://civilica.com/doc/580669>. (In Persian).
- Mojtahedzadeh, P. and Asgari, S., 2021. *Political Geography and Geopolitics (General and Iran)*. Tehran: Payame Noor University Press. Available at: <https://www.gisoom.com/book/11748308> (In Persian)
- Molae, Y. and Maleki Azinabadi, R., 2019. The study of the energy-centric policy of the West in the Caspian Sea legal regime dilemma. *International Quarterly of Foreign Relations*, 11(2), pp. 103-128. Dor: 20.1001.1.20085419.1398.11.2.4.1
- Pak, A. and Farajzadeh, M., 2007. Modeling of coastal land use in the southern Caspian Sea. *Journal of Environmental Studies*, 33(41), 55-70. (In Persian)
- Rezaei Mojdehi, M., 2016. The role of the Caspian Sea-based economy in the geo-economic development of the Anzali Free Trade-Industrial Zone. *Conference on Land Management, the Position of the Caspian Sea, and the Development Prospects of Gilan*. Zibakenar, Rasht, Iran, 22-23 November. <https://civilica.com/doc/584727/> (In Persian).
- Rezai Seke Ravani, D., Khadem Daqiq, H. and Esfandiari, A. R., 2019. Leveling the Regional Power System in the Caspian Sea. *Quarterly Journal of Interdisciplinary Studies on Strategic Knowledge*, 8(33), pp. 236-213. https://smsnds.sndu.ac.ir/article_374.html?lang=f a. (In Persian).
- Sadeghi Niaraki, M., 2011. Foundations of strategic thinking. *Tadbir Magazine*, (137), September. (In Persian).
- Sarraf, M., Sharifzadegan, M. H. and Nejati, N., 2016. Areas in Analysis the Phenomenon of City-region And its Conceptual Requirements for Urban Iran (Case study: Mashhad Metropolitan Region). *Geography and Development*, 14(45), pp. 1-18. doi: 10.22111/gdij.2016.2918. (In Persian).

Statistical Center of Iran, 2017. National census report. Tehran: SCI Publications. Available at: <https://www.amar.org.ir/english/Population-and-Housing-Censuses>

Sukhankin, S., 2025. *The "Fourth Battle" for the Arctic: Russia's Capabilities, Strategic Thinking, and Game Plan*. CMSN Reports. Canadian Maritime Security Network (CMSN), March 2025.

Yousefi, A., 2019. Investigating the geopolitical importance of the Caspian Sea countries. *Geography*, 17(62), pp. 206-217. https://mag.iga.ir/article_246848.html?lang=fa. (In Persian).

Yurtcicek, S., 2025. The role of geopolitics in Turkey's diplomatic approach to the Second East Turkestan Republic (1939–1949). *Central Asian Survey*, 44(3), pp.370-392. <https://doi.org/10.1080/02634937.2024.2397421>

Zarif, M. J. and Karimi, S., 2023. Iran and the cognitive challenge in various perceptions of strategic alliance in international relations. *Journal of Countries Studies*, 1(3), pp. 455–487. doi: 10.22059/jcountst.2023.360338.1038. (In Persian)

Zeinolabedin, Y., Yahyapoor, M.S. and Shirzad, Z., 2011. the Geopolitics of Energy in the Caspian Basin. *International Journal Of Environmental Research (IJER)*, 5(2):501-508.

Zhaksylykov, Zh., Samatov, A. and Sharipov, J., 2024. Increasing reservoir productivity using hiway hydraulic fracturing at the Amangeldy field', *The Kazakh-British Technical University Bulletin*. <https://qgrnd.kz/en/publication/>